

A. Morrison, C. Pietrobelli, R. Rabellotti // CESPRI Working Papers. – December 2006. – No. 192. – 27 p.

15. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / M. Porter. – New York : The Free Press, 1985. – 580 p.

16. Ramirez P. Making the connections: bringing skill formation into global value chain analysis / P. Ramirez, H. Rainbird // Work Employment & Society. – December 2010. – Vol. 24, No. 4. – P. 699–710.

17. Sturgeon T. J. How Do We Define Value Chains and Production Networks /
T. J. Sturgeon // Institute of Development Studies Bulletin. – April 2001. – Vol. 32, No. 3. – P. 9–18.

18. World Investment Report 2013. Global Value Chains: Investment and Trade for Development. – Geneva : UNCTAD, 2013. – 264 p.

УДК: 339: 32:321.01 (061:1ЄС) (043.2)

*Локтіонова А.В.,
студентка 402 групи МЄВ (бакалавр)
ННІМВ НАУ, м.Київ, Україна
Науковий керівник:
Біла С.О.,
професор, (к.е.н.), д.н.д.у.,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національний авіаційний університет (НАУ), м. Київ, Україна*

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ КЛАСТЕРІВ В КРАЇНАХ ЄС

Анотація. У статті розкрито основні рівні кластеризації економіки країн ЄС, визначено сутність та мету спеціальних державних інституцій, які опікуються розвитком кластерів. Розкрито основні пріоритети державної підтримки кластерів, відповідно до стратегії «Європа 2020». Охарактеризовано сутність науково-дослідної програми «Горизонт 2020». Проаналізовано основні кластеризовані галузі країн ЄС, визначено напрями їх державної підтримки.

Ключові слова. Кластер, кластерна політика, країни ЄС, «Європа 2020», «Горизонт 2020».

*Nastya Loktionova,
Student of 402 group IER (Bachelor) SIIR, NAU
Kyiv, Ukraine
Scientific Supervisor:
Svitlana Bila*

*Professor, Candidate of Economics,
Doctor of Public Administration
Professor of International economic affairs and business Department,
Educational and Scientific Institute of International Affairs (IIA),
National Aviation University (NAU), Kyiv, Ukraine*

PRIORITIES OF STATE SUPPORT CLUSTERS IN EU COUNTRIES

Summary. The article reveals the basic levels of the economic clustering of the EU countries, the essence and purpose of the special government institutions dealing with clusters have been identified. The basic directions of clusters' support have been characterized in accordance with the strategy "Europe 2020". The content of program "Horizon 2020" has been reviewed as well. The main clustered industries in the EU countries have been analyzed, and, in addition, their government support vectors have been outlined.

Key words. Cluster, cluster policy, EU, "Europe 2020" "Horizon 2020".

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки – основна ціль промислової політики розвинутих країн світу. Досвід країн – лідерів конкурентоспроможності демонструє, що застосування кластерної моделі економічного розвитку дозволяє в найкоротший термін підвищити конкурентоспроможність компаній, регіону та країни в цілому. Сьогодні кластерна модель економіки упроваджується майже в усіх країнах світу, кластери функціонують у багатьох галузях економіки. Позитивний вплив політики кластеризації на економічний розвиток країн і регіонів світу зумовив актуальність дослідження теми статті. Адже теоретичні дослідження державної політики підтримки розвитку кластерів має важливе наукове і практичне значення, а рекомендації у цій сфері можуть бути використані в Україні для підтримки економічного зростання національної економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. У зв'язку із поширенням кластерів у світовій економіці багато вчених вивчали їх діяльність, у тому числі: З.О. Адаманова, Н.В. Бондарчук, Н. Комар, М.Портер, Т.В. Пушкар, В.Г. Федорова, А.В. Ямчук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій економічній літературі недостатньо розкрито питання про механізми та інструменти державної підтримки розвитку кластерів в країнах ЄС, не визначені універсальні механізми кластеризації економіки.

Мета дослідження – дослідити роль кластерів у стимулюванні економічного зростання, обґрунтувати механізми державної підтримки кластеризації національної економіки (на прикладі країн ЄС).

Завдання дослідження:

- розкрити основні рівні кластеризації економіки країн ЄС;

- дослідити основні напрями підтримки кластерів, відповідно до стратегії «Європа 2020»;

- висвітлити вплив європейської програми «Горизонт 2020» на прискорення процесів кластеризації;

- здійснити аналіз державної підтримки основних кластеризованих галузей економіки країн ЄС;

- визначити пріоритети розвитку кластерів в економіці України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Термін «кластер» походить від англ. cluster – гроно (купа, рій, скупчення). Вперше цей термін було застосовано професором Гарвардської школи (США) М. Портером у 1980-ті роки. За його словами кластер є організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін, спрямованих на досягнення конкурентних переваг, за умов становлення постіндустріальної економіки [4].

Одним із центрів найбільшого розвитку кластерної моделі економіки є Європейський Союз. Процес кластеризації європейської економіки відбувається за допомогою державної підтримки, яка проявляється та реалізується на трьох рівнях: перший рівень – через європейські програми підтримки, які фінансуються Європейською комісією та фондами ЄС; другий – за допомогою реалізації кластерних програм на національному та регіональному або місцевому рівнях; третій – передбачає підтримку кластерів за допомогою власних ініціатив бізнесу.

В країнах Європейського Союзу високотехнологічними кластерами займаються декілька державних установ. По-перше, Європейська Група Кластерних Полісів (до цієї групи входить приблизно 20 полісів та Секретаріат групи). Кластерні поліси виглядають як засоби, що дозволяють просувати економічний розвиток країни через збільшення інноваційної складової. Кластерні поліси роблять наголос на об'єднанні фірм з інфраструктурою освіти та іншими установами, в результаті цього створюються регіональні інноваційні системи (здійснюється R&D), що передає нові технології до регіону. В основі інноваційних полюсів – центр, який стимулює розвиток високотехнологічного виробництва, в основі якого є кластер. По-друге, інститутом ЄС, що стимулює розвиток кластерів є Європейський Кластерний Альянс. Ця організація займається політичним вивченням проблеми кластерного утворення та удосконаленням Кластерного Меморандуму. Європейський Кластерний Меморандум допомагає формуванню спільної політичної структури для об'єднання кластерних зусиль в Європі таким чином, щоб індивідуальні установи мали змогу уніфіковано втілювати свої плани стосовно розвитку кластерів. По-третє, в країнах ЄС діють Кластерні Мережі, що поєднують розвиток кластерів відновлювальної енергії, еко-інновацій та кластери біотехнологій. По-четверте, в країнах ЄС діє Кластерна Академія (займається навчанням кластерних менеджерів). По-п'яте, в країнах ЄС діє Європейська Кластерна Обсерваторія (обробляє нові дані та проводить аналіз кластерних установ в країнах Європейського Союзу) [3].

З 2008 року розпочався новий етап розвитку кластерної політики, який характеризується загостренням глобальної конкурентної боротьби й новим європейським курсом – підтримкою та створенням кластерів світового рівня відповідно до нової стратегії сталого розвитку країн ЄС «Європа – 2020».

Експертами Європейської комісії були визначені такі основні напрями підтримки розвитку кластерів світового рівня: [2]

- сприяння розвитку існуючих кластерів за допомогою реалізації кластерних програм на державному рівні; [2]

- створення Групи європейської кластерної політики (ЕСРРГ) для подальшого вивчення й розробки рекомендацій та пропозицій допомоги державам-членам у створенні кластерів світового рівня; [2]

- розширення політичного діалогу в рамках «Європейського кластерного альянсу» серед країн-членів ЄС для обміну практикою з метою розробки більш ефективної кластерної політики, створення ефективної кластерної платформи для забезпечення процесів інтернаціоналізації.

Для розвитку кластерів в країнах ЄС необхідно забезпечити наявність високоосвічених кадрів, підтримувати середню, професійну та вищу освіту.

«Горизонт 2020» – науково-дослідна інноваційна програма ЄС, розрахована на 2014 – 2020 рр. Її бюджет становить 80 млрд євро, що робить її найбільшою європейською програмою підтримки науки й інновацій за всю історію Євросоюзу. Ядро «Горизонту 2020» становлять три основні пріоритети, а саме: 1) генерування передових знань для зміцнення позицій Євросоюзу серед провідних наукових держав світу (Excellent science); 2) досягнення індустріального лідерства й підтримка бізнесу, включаючи малі й середні підприємства й інновації (Industrial leadership); 3) вирішення соціальних проблем (Societal challenges) у відповідь на виклики сучасності, визначені в стратегії «Європа 2020», за допомогою виконання всіх стадій інноваційного ланцюжка від одержання результатів досліджень до їхньої комерціалізації й виведення на ринок. При цьому беруться до уваги не тільки технологічні, а й соціальні інновації. Ще одним, четвертим компонентом є програма неядерних досліджень Об'єднаного науково-дослідного центру ЄС.

Підтримка наукових та дослідних центрів, R&D, формує ланцюги створення доданої вартості, до яких будуть залучені університети, дослідницькі лабораторії, промислові підприємства та виробничі комплекси. Принципи кластеризації ефективно використовують в Європейському Союзі: так, економіка Нідерландів поділена на 20 кластерів; у Данії 40 % підприємств, що забезпечують 60 % експорту, функціонують у складі кластерів; в Австрії діють транскордонні кластери з Угорщиною, Італією, Швейцарією та Німеччиною. Кластери забезпечують майже 30 % загального рівня зайнятості в Італії [5].

Найбільша кількість промислово-виробничих кластерів, що діють у європейських країнах функціонують у таких базових галузях:

- електронні технології та зв'язок, інформатика – Швейцарія, Фінляндія;
- фінансовий сектор – Східний Лондон, Великобританія;

- біотехнології та біоресурси – Нідерланди, Франція, Німеччина, Велика Британія, Норвегія;
- фармацевтика і косметика – Данія, Швеція, Франція, Італія, Німеччина;
- агро– та харчове виробництво – Фінляндія, Бельгія, Франція, Італія, Нідерланди;
- нафтогазовий комплекс і хімія – Швейцарія, Німеччина, Бельгія;
- машинобудування і ремонт, електроніка – Нідерланди, Італія, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Швейцарія;
- охорона здоров'я – Швеція, Данія, Швейцарія, Нідерланди;
- комунікації і транспорт – Нідерланди, Норвегія, Ірландія, Данія, Фінляндія, Бельгія;
- енергетика – Норвегія, Фінляндія;
- авіаційна і космічна галузі – Франція;
- будівництво – Фінляндія, Бельгія, Нідерланди;
- освіта, технопарки – Німеччина, Франція, Фінляндія, Австрія;
- легка промисловість – Швейцарія, Австрія, Італія, Швеція, Данія, Фінляндія;
- деревообробний, виробничо-паперовий комплекс – Фінляндія [2].

Франція є взірцем застосування кластерної стратегії у розвитку кластерів на основі концентрації підприємств навколо одного ядра – великої компанії. У країні затверджено 99 кластерних проєктів, які об'єднують 4,3 тис. підприємств. Найбільш відомими кластерами є авіаційно-космічний кластер у Тулузі та парфумерний кластер у Грасі. Велика кількість інноваційних кластерів у Франції створені у легкій (9 кластерів) та парфумерній галузях (10 кластерів). Продукція цих кластерів є конкурентоспроможною на світовому ринку. Водночас, кластеризація потребує державної підтримки.

У Франції впроваджується низка заходів державної підтримки, спрямованих на формування та розвиток кластерів, а саме: централізоване регулювання інноваційної діяльності; стимулювання НДДКР для потреб промисловості; бюджетне асигнування наукоємних видів бізнесу; зниження податку на інвестиції у НДДКР. Кластерна політика здійснюється Агенцією територіального планування DATAR, основною метою якого є стимулювання кооперації між компаніями, а також між компаніями та регіональними освітніми та дослідницькими інститутами, місцевими органами влади, що активно впливає на стимулювання регіонального економічного розвитку Франції [6].

У Великій Британії кожний регіон має різні умови для створення кластерів. Найбільша кількість інноваційних кластерів створена у сільському господарстві (10 кластерів), у сфері фінансових послуг (7 кластерів), у туристичній галузі (6 кластерів), у меблевій галузі (6 кластерів), у галузі зі збору автомобільного устаткування (5 кластерів), у сфері програмного забезпечення (5 кластерів). Державна кластерна політика Великої Британії характеризується добре опрацьованою стратегією підвищення національної продуктивності та зменшення регіональних диспропорцій. Наприклад,

державна підтримка промислових кластерів здійснюється у межах програми «Мережі шотландських підприємств» [1].

В Італії кластеризація розвивається у складі індустріальних округів на основі промислових агломерацій. В Італії виробничі малі та середні підприємства, як правило, концентруються у межах промислових районів та формують міжкорпоративні мережі. В Італії функціонує 200 кластерів, які об'єднують 60 тис. підприємств, в основному малих, з кількістю зайнятих 600 тис. осіб. Інноваційні кластери в Італії створювались у таких галузях: 32 % кластерів – у легкій промисловості (у виробництві одягу та взуття); 19 % кластерів – у туристичній галузі; 13 % – у меблевій галузі; 12 % – у парфумерній галузі; 10% – у галузі з виробництва керамічної плитки. Уряд Італії здійснює активну кластерну політику, спрямовану на розвиток локальних виробничих систем та промислових округів через формування спеціальних центрів та посередницьких структур, покликаних підвищити технологічний рівень та інноваційні можливості дрібного та середнього бізнесу [7].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.

Проведений аналіз досвіду країн Європи у сфері формування й реалізації стратегії щодо розвитку промислово-інноваційних кластерів дозволяє зробити ряд принципових узагальнень та висновків. Застосування кластерного підходу є закономірним етапом у розвитку економіки, а його повсюдне поширення можна розглядати як головну рису всіх високорозвинених економік. Кластерна політика країн ЄС демонструє доцільність державної (і міждержавної) підтримки кластерів і як її результат – ефективний розвиток національної та регіональної економіки, а через них – позитивний вплив на розвиток глобальної економіки.

Сучасна економіка все більше набирає ознак глобального характеру, всі суб'єкти якої (країни, регіони, транснаціональні корпорації та ін.) тісно взаємодіють між собою. В умовах глобалізації (в розвинених країнах світу) на урядовому рівні активно впроваджуються заходи щодо стимулювання розвитку кластерів, а саме:

- організація науково-дослідних інститутів і лабораторій для вивчення потенціалу кластерної економіки;
- формування на основі проведених наукових досліджень кластерної політики країн і регіонів світу;
- створення законодавчо-нормативної бази започаткування і функціонування кластерів;
- обов'язкова державна підтримка діяльності кластерів;
- створення національних, регіональних та міжнародних організацій для регулювання розвитку кластерів.

У Європейській Стратегії 2020 кластерні ініціативи стають основою для розробки та впровадження сучасної промислової політики в країнах ЄС, сприяють зростанню конкурентоспроможності (на основі модернізації традиційної господарської діяльності, шляхом впровадження інновацій, виробництва нових продуктів, товарів та послуг, що є конкурентоспроможними

на європейському та світовому ринках). Кластери є важливим компонентом стратегій «розумної спеціалізації» міст, регіонів, окремих територій ЄС [12], оскільки вони дозволяють оптимально поєднати ресурсний, людський, освітній потенціал у напрямі стимулювання структурно-інноваційних зрушень. Розповсюдження кластерних ініціатив позитивно впливає на формування бізнес-середовища, особливо для розвитку підприємств малого та середнього бізнесу [8]. Кластерні ініціативи в країнах ЄС часто залучають і потенціал механізму державно-приватного партнерства. В країнах Європи кластерні ініціативи, як правило, ініціюються на місцевому, регіональному рівні, оскільки саме на місцях краще проявляються наявні конкурентні переваги регіону, є міцні налагоджені зв'язки регіональних бізнес-структур з освітніми та науково-дослідними інституціями. Кластерний підхід в країнах ЄС розглядається як потужний механізм розбудови «економіки знань», заявленої як однієї з базових пріоритетних стратегічних цілей Стратегії «Європа – 2020».

Успіх кластерів багато у чому залежить від наявних на місцевому рівні ресурсів, інтенсифікації їх задіяння. Для того, щоб діяльність кластерів досягла максимального позитивного ефекту, кластери у своїй діяльності мають спиратися на місцеві ресурси та потенціал, сприяти створенню тісної взаємодії між підприємствами, університетами та науково-дослідницькими організаціями, швидко реагувати на зміну ринкових чинників розвитку, на модифікацію ринкової кон'юнктури, ендогенних та екзогенних чинників розвитку. Налагодження ефективної взаємодії на рівні: влада – бізнес – місцева громада – має надзвичайно важливе значення для розвитку кластерних об'єднань, розповсюдження його інноваційного впливу. Органи управління кластерами (у ЄС – це кластерні організації, які управляють кластерними ініціативами), повинні періодично оцінювати їх результати, аналізувати наслідки та визначати слабкі місця роботи кластерів, звітувати про них до органів державної влади [8]. Кластери в країнах ЄС мають вагомe значення для стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва (МСП), для розвитку їх зв'язків з великими компаніями і міжнародними бізнес-структурами. У ЄС широко розповсюджена практика використання кластерних ініціатив для налагодження ефективного співробітництва між мультинаціональними компаніями (МНК) і МСП (у т.ч. з огляду на виробництво «місцевих товарів колективної конкуренції», створених у кластерному середовищі). Кластери позитивно впливають на трансфер технологій, допомагають впроваджувати інновації на місцевому, регіональному рівні. Для периферійних, депресивних, сільських регіонах ЄС кластери створюють дієве підґрунтя для активізації економічного співробітництва, є ефективним інструментом впровадження (реалізації) локальних політик розвитку.

Формування кластерних об'єднань є потужним механізмом формування «точок росту» та «ареалів економічного розвитку» на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівні. Саме тому практику кластеризації, напрацьовані рекомендації державної політики щодо підтримки кластерів в

країнах ЄС слід взяти до уваги в Україні в процесі підтримки розвитку кластеризації української економіки як невідомої складової економічного зростання національного виробництва у XXI ст.

Використані джерела

1. Адаманова З.О. Інноваційні кластери в національних економічних системах (НЕС): світовий досвід і можливості його адаптації в умовах України / З.О. Адаманова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 5/1. – С. 162 – 163.

2. Бондарчук Н.В. Функціонування кластерів: світовий і вітчизняний досвід / Н.В. Бондарчук // Економіка та держава. – 2014. – № 9. – С. 107 – 109.

3. Комар Н. Концепція формування та державної підтримки кластерних структур в Європі / Н. Комар // Вісник Тернопільського національного технічного економічного університету. – 2014. – № 2. – С. 53 – 64.

4. Портер М. Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость; пер. с англ. / Майкл Портер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.

5. Пушкар Т.А. Світовий досвід формування й розвитку мережевих і кластерних об'єднань / Т.А. Пушкар, В.Г. Федорова // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 11 – 12. – С. 68 – 71.

6. Федулова Л.І. Кластерна політика в системі забезпечення технологічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Л.І. Федулова // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – 2010. – № 7(27). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/20.pdf.

7. Ямчук А.В. Деякі питання побудови інноваційно-інформаційних кластерів / А.В. Ямчук // Проблеми науки. – 2012. – № 4. – С. 10 – 15.

8. «European Cluster Memorandum» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipyme.org/es-ES/SubvencionesAyudas/AEI/OtrasPoliticasyDocuments/MemorandumEuropeoClusters.pdf>